

Praktijk-wijzer & oefeningen

De responsieve, taalstimulerende interactiestijl

De selectie van woorden: stof voor discussie

Oefeningen rond expliciete woordenschatinstructie

Kindvriendelijke definities van woorden

Methodes analyseren

DE RESPONSIEVE, TAALSTIMULERENDE INTERACTIESTIJL

Jouw interactiestijl, jouw manier van communiceren met de kleuters, beïnvloedt het tempo van taalverwerving. Kleuteronderwijzers met een responsieve, taalstimulerende interactiestijl hebben een positieve invloed op de woordenschatgroei, en andere aspecten van mondelinge taalvaardigheid. Zo blijkt uit onze literatuurstudie.

Nederlandstalige taalbeleidsorganisaties besteden veel aandacht aan de opleiding van kleuterleerkrachten om hen vertrouwd te maken met een responsieve, taalstimulerende interactiestijl. Bij de meeste leerkrachten is er immers nog heel wat ruimte voor verbetering. We adviseren leerkrachten om een intensieve opleiding te volgen en zich langdurig te laten coachen door een ervaren taalcoach om vooruitgang te boeken. Jouw interactiestijl verander je niet zomaar van vandaag op morgen. Dit advies geldt in het bijzonder voor leerkrachten die erg veel kleuters in de klas hebben uit families met een lage SES. We weten immers op basis van de literatuurstudie dat leerkrachten met zulke kleuters meer moeite hebben om een responsieve, taalstimulerende interactiestijl te hanteren!

Bij wijze van proevertje kan je jouw huidige interactiestijl evalueren door middel van een video-opname van jouw klaspraktijk. Of je bekijkt een video-opname op [de website van leoned](#) van een leraar-in-opleiding die zijn interactiestijl tracht te verbeteren.

Deze video-opname analyseer je vervolgens met behulp van een kijkwijzer. Er zijn verschillende Nederlandstalige kijkwijzers online gratis beschikbaar:

- de beknopte [kijkwijzer vanuit de drie cirkels van taalvaardigheid het CTO](#) (met aandacht voor de taalstimulerende kracht van de taak)
- [checklist leidstervaardigheden van de Taallijn](#) - leidstervaardigheden bij gesprekken met peuters (kan ook voor kleuters gebruikt worden)
- [kijkwijzer taalgericht vakonderwijs](#) van het platform taalgericht vakonderwijs (erg uitgebreid, maar niet specifiek op kleuters afgestemd)
- kijkwijzer [gesprekken voeren met leerlingen](#) van het project 'de taalcompetente leraar' (School of Education KULeuven, niet specifiek op kleuters afgestemd)

In onze literatuurstudie vermelden we bij de responsieve interactiestijl een aantal technieken om als

leerkracht communicatie te faciliteren:

- De leerkracht kijkt verwachtingsvol naar kinderen en bemoedigt interactie.
- De leerkracht gebruikt een traag/adequaat tempo om kinderen aan te moedigen om deel te nemen aan het gesprek.
- De leerkracht geeft opmerkingen om nieuwe gespreksbeurten uit te lokken.
- De leerkracht stelt oprechte, open vragen om het gesprek te stimuleren.
- De leerkracht faciliteert gesprekken tussen leeftijdsgenoten.

Daarnaast vermelden we technieken om taal te modelleren:

- De leerkracht beklemtoont en herhaalt woorden om deze saillant te maken.
- De leerkracht herhaalt de boodschap van het kind met een correcte grammatica/uitspraak of herhaalt de uiting van het kind en breidt die uit.
- De leerkracht geeft extra informatie over een object of een onderwerp (door middel van opmerkingen of vragen).
- De leerkracht praat over gevoelens, doet alsof, of praat over het verleden of de toekomst.

Vind je deze technieken om communicatie te faciliteren en taal te modelleren terug in jouw video-opname? Kom je ze tegen in de kijkwijzer die je gebruikt? Wat zijn de verschillen? Wat zijn de gelijkenissen?

DE SELECTIE VAN WOORDEN: STOF VOOR DISCUSSIE

Deze oefening doe je met minstens twee personen met als doel om beter inzicht te krijgen in de selectiecriteria om doelwoorden te kiezen voor een woordenschatinterventie.

Eerst spreek je af welke leeftijdsgroep je voor ogen hebt. Vervolgens evalueer je elk apart of onderstaande woorden volgens jou geschikt zijn om met expliciete instructie te onderwijzen in de kleuterklas. Dat doe je als volgt:

- In de tabel duid je aan of ze beantwoorden aan de criteria die de onderzoekers uit de literatuurstudie meestal hanteerden. Denk bij het tweede criterium 'zeldzaam in dagdagelijkse gesprekken' aan de kans dat kleuters deze woorden tegenkomen in de gesprekken thuis bij de maaltijd, voor het slapen gaan, ...
- Vervolgens omcirkel je de woorden die je effectief zou willen onderwijzen in de kleuterklas.

Woorden rond het lichaam

---

	onbekend voor de kleuters	zeldzaam in dagdagelijkse gesprekken	nuttig (voor de latere schoolloopbaan)
hartslag			
skelet			
brein			
lichaamsdelen			
knieën			
spieren			
botten			
wijsheidstand			
pupil			
zweetklier			

Woorden bij het thema dinosaurus

	onbekend voor de kleuters	zeldzaam in dagdagelijkse gesprekken	nuttig (voor de latere schoolloopbaan)
Tyrannosaurus Rex			
geschiedenis			
dinosaurus			
uitsterven			
komeet			
aarde			
fossiel			
opgraven			
lang geleden			
diplodocus			

Vergelijk nu jullie resultaten, en bespreek de verschillen. Ongetwijfeld ben je het over een aantal woorden snel eens, en over andere niet. Tracht te achterhalen hoe dat komt.

Je zal ontdekken dat de criteria voor woordenschatselectie niet helemaal objectief zijn, maar afhangen van:

- De leefwereld van de kleuters die je voor ogen hebt.

In sommige kleuterklassen moet je Tyrannosaurus Rex nauwelijks uitleggen, want die kennen ze reeds allemaal. (Waarschijnlijk wil je ook niet veel aandacht besteden aan dit woord omdat het niet erg nuttig is voor de latere schoolloopbaan.)

- De taalvaardigheid van de kleuters die je voor ogen hebt.

Heb je anderstalige nieuwkomers voor ogen, dan vind je de meeste woorden in deze lijst waarschijnlijk (nog) niet nuttig voor hen. Zij moeten eerst een basiswoordenschat verwerven. Van zodra die er is, wil je wel energie investeren in het onderwijs van gesofisticeerde woorden. We vonden in onze literatuurstudie geen informatie over de vraag of basiswoorden anders aangeleerd moeten worden dan gesofisticeerde woorden.

Vaak is het nodig om te differentiëren. In onze literatuurstudie werden steeds dezelfde doelwoorden gebruikt voor kleuters met een kleine en een grote woordenschat, maar de kleuters met een kleine woordenschat kregen in sommige studies extra instructie.

- De complexiteit van een begrip.

Soms kennen kleuters een woord al, maar begrijpen ze dit nog niet ten volle. Een mooi voorbeeld hiervan is 'hart'. Kleuters herkennen het symbool al, en verbinden het ook misschien met liefde. Maar ze begrijpen niet ten volle wat het hart in het lichaam doet, wat een hartslag is, en hoe het hart een hartslag veroorzaakt.

Soms is een concept nog echt te moeilijk voor een kleuter. In een eerste kleuterklas moet je niet beginnen met het woord 'geschiedenis' omwille van het zwakke tijdsbesef van driejarigen, terwijl vijfjarigen wel al beseffen dat er een tijd was dat zij niet bestonden, en hun grootouders ook niet.

- Jouw eigen wereldbeeld.

Als je zelf veel interesse hebt in geschiedenis, vind je dat 5-jarigen reeds mogen leren dat er zoiets bestaat als 'geschiedenis'. Ben je graag met sport bezig, dan lijkt 'hartslag' een interessant woord om te onderwijzen.

Niet alleen jouw eigen wereldbeeld speelt een rol bij de bepaling van wat een nuttig woord is, maar ook de leerplannen die de school hanteert. Onderzoek nu aan de hand van de leerplannen wereldoriëntatie in hoeverre de begrippen aan bod moeten komen in het basisonderwijs. Verschillende leerplannen kunnen verschillende accenten leggen, maar ongetwijfeld staat er nergens dat kinderen inzicht moeten hebben in de verschillende soorten dinosaurussen...

OEFENINGEN ROND EXPLICIETE WOORDENSCHATINSTRUCTIE

OEFENING 1

Lees eerst na welke technieken er zijn voor [expliciete woordenschatinstructie](#). Vervolgens onderzoek je welke technieken gebruikt worden in het volgende voorbeeld.

De leerkracht heeft net een verhaal verteld met daarin de doelwoorden 'reusachtig' en 'gulzig' en onderwijst deze doelwoorden als volgt:

- Onze nieuwe woorden van vandaag zijn reusachtig en gulzig. Zeg mij maar na kinderen, reusachtig.
- Reusachtig betekent heel groot.

- Het andere woord is gulzig. Gulzig betekent te snel en te veel eten.
- Zeg mij maar na kinderen, gulzig.
- Laten we even terug kijken in ons boek waar het woord reusachtig wordt gebruikt. Ah, hier. De dinosaurus is reusachtig.
- Andere dingen kunnen ook reusachtig zijn. Grote gebouwen die tot aan de hemel reiken, zijn reusachtig. Olifanten zijn reusachtige dieren.
- Laten we nu eens zoeken in ons boek naar het woord gulzig. Ah hier. Het varken was veel te gulzig en liet geen eten meer over voor de andere dieren.
- Mensen kunnen ook gulzig zijn. Een kind is gulzig als hij een heel pak koeken opeet en niets overlaat voor zijn broer. Als je buik pijn doet omdat je te veel gegeten hebt, was je ook te gulzig geweest.
- Welke woorden hebben we geleerd? Zeg reusachtig. Zeg gulzig.

Elke stap weerspiegelt een techniek voor expliciete instructie, maar welke?

Noot: De leerkracht volgt hier een procedure uit [WordWalk \(Blamey & Beauchat, 2011\)](#), een uitgebreid stappenplan om woordinstructie te integreren in een voorleesactiviteit. Het stappenplan van WordWalk is veel uitgebreider dan het voorbeeld hierboven. Het begint bij de selectie van de doelwoorden, en biedt vervolgens twee stappenplannen voor twee voorleessessies met hetzelfde boek. Verschillende technieken voor expliciete woordenschatinstructie worden gecombineerd.

OEFENING 2

Bekijk het filmpje over Vertellen en presenteren in groep1/2 van het Expertisecentrum Nederlands. De kleuters in dit filmpje krijgen expliciete woordenschatinstructie in beperkte groep. Dit gebeurt niet naar aanleiding van een verhaal, maar toch komen een heel aantal technieken terug. Welke technieken herken je voor expliciete woordenschatinstructie?

Enkele andere kijkvragen:

- Wat gebeurt er om de woorden te verankeren?
- Welke doelwoorden leren de kleuters? Ga je akkoord met deze selectie? Komt deze selectie overeen met de criteria uit [het praktijkvoorschrift](#)?
- Wat vind je van de manier waarop de school kleuters selecteert voor extra instructie? Over welke kleuters gaat het? Waarom doet de school dit? Hebben de andere kleuters hier voordeel bij? Wat denk je zelf?

KINDVRIENDELIJKE DEFINITIES VAN WOORDEN

Verzin een kindvriendelijke definitie voor de volgende woorden, zoals je die zou kunnen gebruiken in de kleuterklas:

- nonchalant
- (muziek)noten
- noodrem

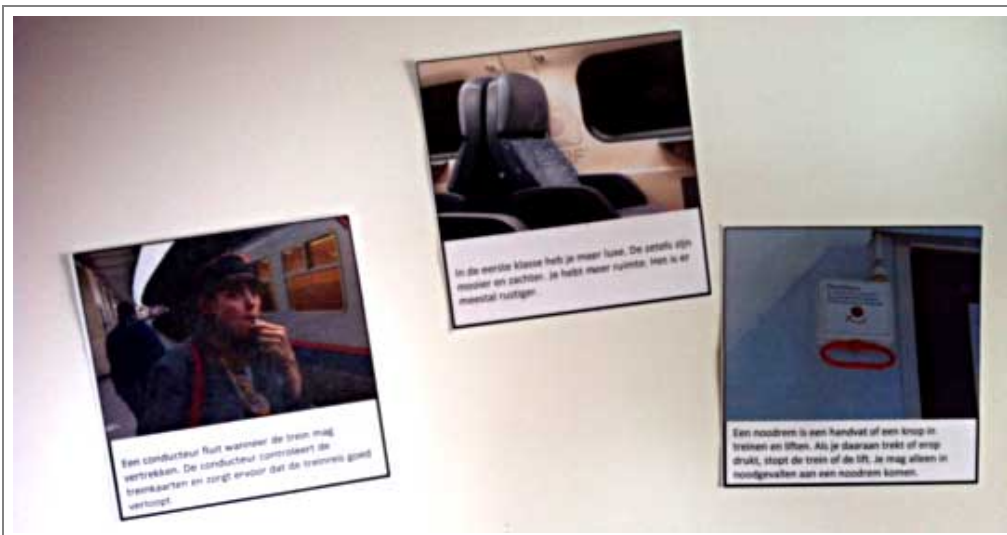
Gaat dat goed? Waarschijnlijk moet je hier toch even over nadenken. Daarom raden onderzoekers aan om reeds bij de voorbereiding van een voorleessessie goede definities van de doelwoorden te zoeken en te noteren. Ter plekke een goede omschrijving vinden is erg moeilijk.

Je kan de definities helemaal zelf verzinnen, of je kan kijken in een kinderwoordenboek. De doelwoorden uit de oefening hierboven vind je bijvoorbeeld allemaal terug in het [juniorwoordenboek van Van Dale](#). Al zijn deze [definities](#) bedoeld voor 8+, je kan ze gemakkelijk aanpassen aan kleuters.

Natuurlijk mag je de definities niet vergeten tijdens het voorlezen. Enkele leerkrachten kleven post-itnota's in het prentenboek om de woorddefinities te onthouden. De post-itnota's herinneren hen er ook aan dat ze deze doelwoorden expliciet willen behandelen.

Een alternatief voor post-itnota's zijn foto's van de doelwoorden die je in de kring legt. Onder de foto's staan definities. Misschien kan je sommige foto's vervangen door echte voorwerpen, die je na de voorleesactiviteiten in de hoeken integreert.

Voorzie voor een doelwoord meer dan één foto. De eerste foto gebruik je om de betekenis van het woord uit te leggen. Een volgende foto gebruik je om het doelwoord in een andere context toe te passen, en gelijkenissen met de eerste foto te zoeken. Bijvoorbeeld, bij het doelwoord 'smelten' voorzie je foto's van een smeltend ijsje, van een smeltend stuk chocola, van gletsjerwater.

Je kan ook contrastfoto's zoeken die het doelwoord net niet tonen. Je kan ze gebruiken met de kleuters om te ontdekken of ze het doelwoord voldoende begrepen hebben. Is dit een fabriek? Waarom wel/niet?

Een fabriek is een groot gebouw waar mensen met machines nieuwe producten maken om later te verkopen. Welke foto toont hier een fabriek?

METHODES ANALYSEREN

Om te weten of een methode rekening houdt met de wetenschappelijke bevindingen rond expliciete woordenschatinstructie kan je de handleiding van de methode raadplegen. Wordt woordenschatuitbreiding als een doelstelling vermeld? Welke aanpak wordt beschreven?

[Neuman & Dwyer \(2009\)](#) stelden echter vast dat Engelstalige methodes soms wel veel aandacht schonken aan woordenschat in hun handleiding, maar dit niet in de praktijk omzetten. Daarom bekeken ze de concrete materialen en activiteitsuggesties zelf.

Hun aanpak zou je ook kunnen gebruiken om te controleren of jouw methode genoeg aandacht schenkt aan woordenschatinstructie. Neem een willekeurige leereenheid uit de methode. Vermijd daarbij leereenheden die aan het begin of het einde van het jaar uitgevoerd worden. Bekijk vervolgens het programma van vijf opeenvolgende dagen. Doe dit aan de hand van de volgende vijf criteria:

1. De methode vermeldt de doelwoorden die onderwezen worden.
Vermeldt de methode expliciet de doelwoorden die onderwezen worden bij de activiteitenreeks? Vaak worden deze woorden in het vet gezet, staan ze in de marge van een verhaal, of is er een rubriek over woordenschat.

2. De methode voorziet strategieën om de doelwoorden te onderwijzen.

Worden er specifieke woordleerstrategieën vermeld? Zoek voorbeelden van manieren waarop de leerkrachten de doelwoorden kunnen onderwijzen zoals bijvoorbeeld een prent tonen bij het nieuwe woord. De woordleerstrategieën moeten concreet uitgewerkt zijn. "Praat met de kinderen over het woord" wordt niet als een concrete woordleerstrategie beschouwd.

3. De methode voorziet gelegenheden om de doelwoorden te gebruiken en te oefenen in een zinvolle context.

Vanuit het besef dat de verantwoordelijkheid gradueel mag verschoven worden naar de kleuters zelf, zoek je nu of de methode de kleuters de gelegenheid geeft om zelfstandig de nieuwe doelwoorden te oefenen. Dat gebeurt door activiteiten die de kleuters helpen om de doelwoorden zelf te gebruiken, zoals bijvoorbeeld bij een 'vormenjacht' in het klaslokaal nadat de kleuters verschillende vormen hebben leren herkennen.

4. De methode voorziet gelegenheden om eerder geleerde doelwoorden te herhalen.

Voorziet de methode herhalingsmomenten voor doelwoorden die de week voordien of nog eerder onderwezen werden? Bekijk hiertoe ook de doelstellingen en de inhoud van de activiteiten uit vorige lessen, en controleer of er doelwoorden terugkomen in het programma van vijf dagen dat je bestudeert. Bijvoorbeeld, een leerkracht kan in een bepaalde activiteit de tip krijgen om dit opnieuw met het onderwerp transport te verbinden en het doelwoord vervoermiddel te herhalen.

5. De methode voorziet een manier om de woordenschatgroei te volgen.

Geeft de methode specifieke suggesties om de woordenschatgroei van de kleuters op te volgen door middel van taken of activiteiten? Focus je op specifieke, informele evaluatiestrategieën in het programma van vijf dagen dat je geselecteerd hebt. Bijvoorbeeld, in een bepaalde activiteit suggereert de methode dat de leerkracht een spel speelt met een kleuter waarin de kleuter de doelwoorden benoemt die eerder aangeleerd werden, en omschrijft wat de doelwoorden betekenen. Om voor dit criterium te scoren is het niet voldoende wanneer de methode vraagt om de kinderen te observeren en nota's te nemen. Dit is te algemeen.

Indien de methode niet op alle vijf criteria goed scoort, zal je de activiteiten zelf moeten verrijken indien je van woordenschat een prioriteit wil maken. Of je kiest ervoor om een supplementaire methode te gebruiken.

Maar ook wanneer de methode aan deze vijf criteria voldoet, moet je kritisch blijven. Hoe zit het bijvoorbeeld met de selectie van doelwoorden? Gebeurt dit op een doordachte manier? Sluit de methode aan bij het niveau van de kleuters in de klas, en leidt het tot de gewenste resultaten? Zijn er tips om te differentiëren?

Referentie: Neuman, S. B., & Dwyer, J. (2009). Missing in Action: Vocabulary Instruction in Pre-K. Reading Teacher, 62(5), 384-392.